Visafslag

Volendam

Introductie

Door het college van B en W van de gemeente Edam-Volendam wordt momenteel onderzocht wat de mogelijkheden zijn om de bruikbaarheid en verhuurmogelijkheden van de voormalige visafslag aan de Haven te vergroten. Daarbij spitst de vraagstelling zich toe op de eventuele gevolgen van thermische isolatie van de buitenschil van het gebouw in relatie tot de status van rijksmonument. Aan ARCX is daarom gevraagd om een bouwhistorische verkenning met waardestelling uit te voeren. Aan de hand van de resultaten van het onderzoek kan bepaald worden welke cultuurhistorische waarden bij deze veranderingen in het geding zijn en waar de ruimte ligt voor nieuwe ontwikkelingen.

onderzoek
Het onderzoek is gericht op het in kaart brengen van de bewaard gebleven historische structuur van het gebouw en de daarin te onderscheiden bouwfasen. Allereerst zijn de aanwezige gegevens in de literatuur en het Waterlands Archief in Purmerend geïnventariseerd. Via diverse beeldbanken is naar historisch beeldmateriaal gezocht. Vervolgens is het gebouw zelf onderzocht, het veldwerk is uitgevoerd op 18 juni 2020 i.s.m. Belfort uit Doetinchem. Het onderzoek heeft plaatsgevonden conform de Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek van april 2009.

digitale rapportage
Alle onderzoeksgegevens zijn chronologisch geordend en digitaal gepresenteerd in opeenvolgende vensters in een tijdlijn en voorzien van een waardering op www.tijdbeeld.com. De directe link naar de rapportage is: http://www.tijdbeeld.com/project/visafslag

Hoewel via de website een PDF-versie van het rapport gegenereerd kan worden, is dit hoofdzakelijk bedoeld als archieffunctie. Tekst en afbeeldingen zijn optimaal te bekijken via bovenstaande link.

Afbeelding 1 van 10

De visafslag is gesitueerd aan de haven van Volendam, op een buitendijks aangelegde loskade.

Afbeelding 2 van 10

Situering van de voormalige visafslag op de huidige topografische ondergrond. (Kadaster)

Afbeelding 3 van 10

De zuidzijde van de voormalige visafslag gezien vanaf de IJsselmeerdijk.

Afbeelding 4 van 10

De noordzijde van de visafslag gezien vanaf de IJsselmeerdijk.

Afbeelding 5 van 10

Het gebouw heeft een betonnen voet die rust op zeven betonnen portalen.

Afbeelding 6 van 10

Interieur van de visafslag in de richting van het dorp.

Afbeelding 7 van 10

Interieur van de visafslag in de richting van de haven.

Afbeelding 8 van 10

Interieur van het kantoor van de havenmeester in de richting van de haven.

Afbeelding 9 van 10

Interieur van het kantoor van de havenmeester in de richting van het dorp.

Afbeelding 10 van 10

Kapconstructie van het zuidelijke deel van het gebouw waar het kantoor ondergebracht is.

situering
De voormalige visafslag ligt buitendijks aan de Haven in het centrum van Volendam. Het gebouw staat in een bocht op de onderlangs de dijk langs de haven lopende kade. De vloer van de visafslag ligt een stukje hoger dan de kruin van de dijk, het geheel is geplaatst op een open betonnen onderbouw opgebouwd uit zeven portalen die op de kade staan.

beschrijving
De visafslag is gebouwd op een rechthoekige plattegrond en telt één bouwlaag en een zolderverdieping met de nok evenwijdig aan de weg. De zuidzijde van het gebouw wordt ingenomen door een kantoorgedeelte waarvan de nok haaks op de weg staat. De gevels zijn uitgevoerd in hout en afgewerkt met horizontale rabatdelen. De zadeldaken zijn gedekt met rode verbeterde holle pannen. Het gebouw is vanaf de Haven bereikbaar via drie open stalen trappen. Op de nok van de afslag staat een dakruiter met daarin een luiklok.

Tijdlijn

Vissershaven Volendam

Al in de 17e eeuw had Volendam een buitenhaven aan de Zuiderzee. Tot het begin van de 20e eeuw viste men vooral op de Noordzee, later verschoof het accent naar de Zuiderzee. *(lees verder..)*

In 1661 werd de eerste buitenhaven in Volendam aangelegd, beschermd door twee houten pieren. Op een kleine steiger in de haven stond een afslaghuisje waar de vissers hun vangst konden lossen. Alle vis die in Volendam werd aangevoerd moest hier afgeslagen worden. De veiling werd aangekondigd door de klok op de naastgelegen klokkenpaal te luiden.

Uit 1718 bleef een document van de vroedschap van Edam bewaard waarin men besloot om in Volendam een nieuwe zeehaven te bouwen. Deze haven besloeg het noordelijke deel van de huidige haven, inclusief het gebied achter het havendijkje. In 1760-'70 had het dorp 130 á 150 botschuiten op zee. In de jaren 1882-1884 werd vanwege het groeiend aantal botters de haven uitgebreid met een nieuwe kom ten zuiden van de oude.

Vincentius-beurs
Tot de eerste jaren van de vorige eeuw speelde de visserij van Volendam zich zowel op de Noord- als de Zuiderzee af. Op de Noordzee hadden de Volendammer vissers Terschelling als uitvalsbasis. De gevangen vis werd om de beurt door één of meerdere schepen in Amsterdam verkocht. Na 1890 verschoof vanwege afnemende vangsten het accent in snel tempo naar de Zuiderzee. De ongeschiktheid van de halfopen botters voor de soms extreme weersomstandigheden op de Noordzee speelden hierbij ook een rol.

De vissers uit Volendam stonden bekend om hun grote bekendheid met de verschillende bodemsoorten, maar waren ook berucht vanwege de risico's die zij namen bij harde wind en de vele ongelukken en gevallen van averij die daarbij voorvielen. Deze averij was in veel gevallen gedekt door de onderlinge verzekering, de Assurantie of Vincentius-beurs.
Deze beurs werd in 1861 opgericht 'met als doel om de rampen der Noordzee vissers van de R.K. parochie van Volendam te lenigen'. Aanvankelijk alleen door weduwen en wezen van op de Noordzee omgekomen vissers te ondersteunen, na 1896 werd de visserij op de Zuiderzee meeverzekerd en was tevens schade aan schip en inventaris gedekt. In 1905 telde de vloot 213 verzekerde schepen.
De Vincentius-beurs bezat tevens een 'bokkumhang', een vrij grote rokerij aan de Havendijk. [1]

Footnotes

1. ^ *Peter Dorleijn, Van gaand en staand want, De zeilvisserij voor en na de afsluiting van de Zuiderzee II*

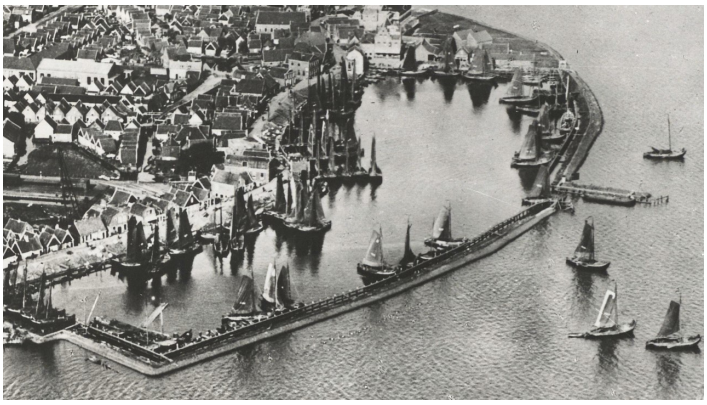

Afbeelding 1 van 4

Luchtfoto van de haven van Volendam, gemaakt tussen 1921 en 1933. (Noord-Hollands Archief)

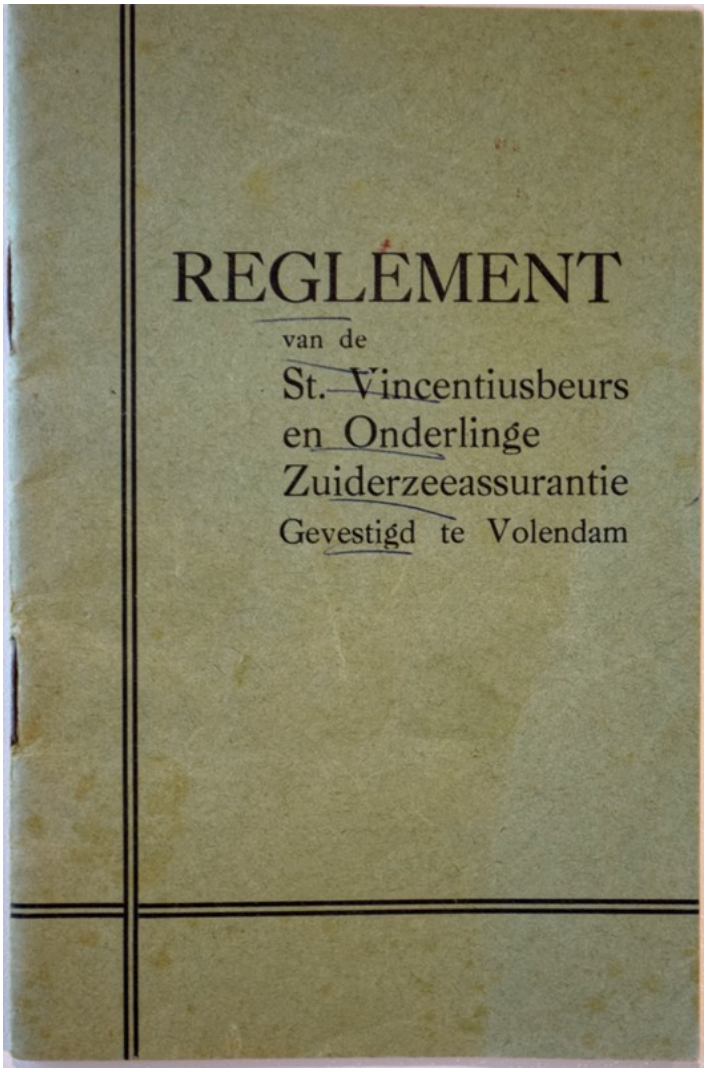

Afbeelding 2 van 4

Voorblad van het Reglement van de St. Vincentiusbeurs en Onderlinge Zuiderzeeassurantie. (Waterlands Archief)

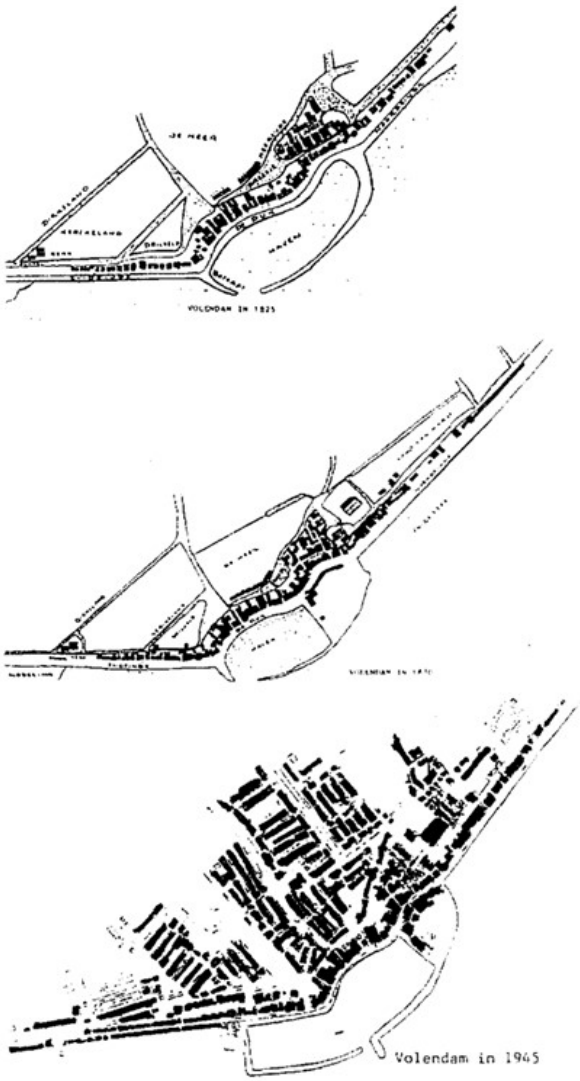

Afbeelding 3 van 4

Ruimtelijke ontwikkeling van het dorp Volendam. Weergegeven is de situatie in het begin en het midden van de 19e eeuw en omstreeks 1945. (Beeldkwaliteitsplan Oud Volendam, aug 2008)

Afbeelding 4 van 4

Uitsnede uit het kadastrale minuutplan van 1832 met daarop de haven en het dorp. (Kadaster)

Gemeentelijke visafslag

In 1901 werd in Volendam op initiatief van de burgemeester een gemeentelijke visafslag opgericht. Vanwege de schimmige wijze van beheer kwamen volgens de Volendammers de opbrengsten onvoldoende te goede aan de eigen gemeenschap. *(Lees verder...)*

oprichting van een gemeentelijke visafslag
Op 11 november 1901 ging de gemeenteraad van Edam akkoord met een voorstel van burgemeester en wethouders voor de oprichting van een ‘gemeentelijke vischafslag’ in Volendam en het aanbesteden van de bouw van een daarvoor noodzakelijk gebouw dat naar verwachting ongeveer f 900,- zou gaan kosten. In 1905 werd naast de nieuwe visafslag een kantoortje geplaatst dat in 1937 overgebracht werd naar Edam en in 1950 een plekje kreeg in het Zuiderzeemuseum in Enkhuizen.

Officieel was de oprichting van de gemeentelijke visafslag een particulier initiatief van de burgemeester met enkele anderen onder dekmantel van de gemeente, dat met eigen middelen en kapitaal van Wiegmans Bank uit Amsterdam gefinancierd was. De rekeningen werden ieder jaar in een besloten vergadering door de raad gecontroleerd. De opbrengst van de visafslag zou ten goede komen aan het dorp, met name bestrating van de vele smalle paadjes werd toegezegd. Omdat van deze opzet niet veel terecht kwam zette deze gang van zaken veel kwaad bloed in de Volendamse gemeenschap die zich achtergesteld voelde.[1]

Footnotes

1. ^ *De gegevens in dit en het volgende tijdvenster zijn ontleend aan verschillende stukken in: Waterlands Archief, Purmerend. Toegang 1492 Collectie Dick Brinkkemper, 1918-2009*

Afbeelding 1 van 3

Foto van de gemeentelijke visafslag aan de Haven, gemaakt omstreeks 1910. Rechts van de afslag staat het in 1905 in traditioneel ambactelijke bouwstijl toegevoegde kantoortje. (Zuiderzeecollectie)

Afbeelding 2 van 3

De oude visafslag gezien vanuit het noorden. Het gebouw stond tegen de glooiing van de dijk. Ter plaatse liep destijds een smalle steiger die later vervangen zou worden door de huidige loswal. Op de voorgrond liggen tegen de dijk een aantal viskaren. (Waterlands Archief)

Afbeelding 3 van 3

Uitsnede uit een kadastrale hulpkaart getekend in september 1902 met daarop aan de haven de nieuwe Gemeentelijke Visafslag.

veiling bij afslag
Nadat in de Franse tijd de verplichting was opgeheven om de gevangen vis op de markt te verkopen, werd de haven ook de locatie van de vishandel. Handelaren kochten rechtstreeks van vissers en hadden daardoor relatief veel macht. Rond 1900 werden in de havens rond de Zuiderzee, vaak op initiatief van de vissers, verschillende visafslagen opgezet. De visafslag werd de bemiddelaar tussen visser en handelaar en moest zorgen voor een eerlijkere prijs.[1]

Het mondeling veilen bij afslag gaat ver terug in de tijd. De gemeentelijke visafslag was dagelijks geopend. Na aankomst in de haven kon een visser aangifte doen van één of meerdere partijen vis, waarna het niet meer toegestaan was om deze ‘uit de hand’ te verkopen. Indien gewenst moest van iedere partij een monster aangeleverd worden en kon de vis gekeurd worden. Het begin van de veiling werd aangekondigd door het luiden van de klok.
Een product werd door de afslager op een te hoge prijs ingezet, waarna de prijs daalde totdat een handelaar ’mijn’ riep. Na overdracht van de partij werd de opbrengst uitgekeerd, na aftrek van vier procent. De betaling van zonder aangifte onderhands verkochte vis liep ook via de afslag.

Aanvankelijk zette de afslager de prijs mondeling in en verlaagde dan de prijs. Wanneer meerdere kopers tegelijk ‘mijn’ riepen leidde dat nogal eens tot verwarring en ongenoegen. Nadat Sjoerd Wouda een electronisch systeem bedacht had waarbij via een drukknop een nummer op een bord verscheen, kon het verkoopproces eerlijker en efficiënter verlopen. Wouda ging in 1911 een samenwerkingsverband aan met L. v.d. Hoorn en samen vroegen zij patent aan op het drukknopsysteem in combinatie met een veilingklok. De wijzer van de klok kon door een koper gestopt worden door op een knop te drukken. In 1930 werd hun bedrijf omgevormd tot NV v/d Hoorn en Wouda Utrecht.[2]

Ook de veilingklok in de visafslag van Volendam werd door hen geleverd. Hoewel de exacte datum niet bekend is zal dat pas in de jaren ’50 gebeurd zijn. Uit 1947 is nog een foto van de tribune van de Volendammer visafslag bekend waarop de handelaren nog niet de beschikking hebben over een drukknopsysteem.

aanvoer en afzet
Gevangen vis werd levend aan land gebracht en opgekocht door handelaren of venters. Van oudsher was Amsterdam een belangrijk afzetgebied, waar dagelijks tussen de 50 en de 60 kwakken aanlegden om hun vis te verkopen. Toen men de vis ging lossen in Volendam kon deze lokaal verkocht worden aan handelaren of venters. De vis werd in karen (drijvende kisten met geperforeerde wanden) levend gehouden. In 1906 kreeg Volendam een spoorverbinding met Kwadijk en kon de vis van Volendam langs deze weg snel en efficiënt naar de hoofdstad vervoerd worden.

Footnotes

1. ^ *RCE, Cultuurhistorische IJsselmeerbiografie, Hoord-Holland, Amersfoort 2017.*
2. ^ *Piet Diemeer, 100 jaar veilingklok, in: HGMK Ledenbulletin 29 2006*

Afbeelding 1 van 4

Foto van het interieur van de Gemeentelijke Visafslag. Links en achter staan op en tegen een rondom lopende tribune vissers, venters en handelaren. Daarvoor staat een bascule weegschaal.

Afbeelding 2 van 4

Foto van een groep visventers die poseren voor de Gemeentelijke Visafslag. (Waterlands Archief)

Afbeelding 3 van 4

Omstreeks 1920 gemaakte foto van een aantal vissers die hun vangst naar de afslag dragen. (Waterlands Archief)

Afbeelding 4 van 4

De in de huidige situatie nog aanwezige veilingklok werd na de Tweede Wereldoorlog door NV v/h Hoorn en Wouda aan de visafslag van Volendam geleverd.

Coöperatieve visafslag

In 1918 namen enkele vissers in het geheim het initiatief voor de oprichting van een eigen coöperatieve afslag zonder winstoogmerk. In het gemeentebestuur en de raad volgde de nodige discussie, wat er uiteindelijk toe leidde dat men zich bij de zaak moest neerleggen en het bestaande gebouwtje van de visafslag aan de coöperatie verhuurd werd. *(lees verder...)*

coöperatieve visafslag
De opbrengsten van de Gemeentelijke Visafslag kwamen volgens de Volendammers dus onvoldoende ten goede aan de eigen gemeenschap. Algemeen werd aangenomen dat burgemeester Calkoen privébelangen had in de visafslag omdat cijfers en resultaten altijd geheim bleven.
In 1918 namen enkele vissers in het geheim het initiatief voor de oprichting van een eigen coöperatieve afslag zonder winstoogmerk. De winst zou verdeeld worden tussen de Vincentius kas, het oude mannenhuis en liefdadige doelen.

Zoals verwacht leidde dit tot de nodige commotie in het gemeentebestuur en in de gemeenteraad. In de raadsvergadering van 2 september 1918 werd op initiatief van de raadsleden J.J. Plas en C. Schagen, die reageerden op de Volendamse plannen, een voorstel van burgemeester en wethouders behandeld voor de instelling van een nieuwe gemeentelijke visafslag. Daarmee zou ‘de geheimzinnige sluier, die thans over de (gemeentelijke) visafslag hangt, voorgoed verdwijnen en openlijke verantwoording geschieden’. Dhr. Plas verwijst naar stemmen uit Volendam die de instelling van een coöperatieve visafslag sterk afraden omdat zij ‘de aard der Volendammers kennende, bang zijn dat het bestuur altijd voldoende macht, kracht en achting zullen ontbreken’. Het voorstel werd met 6 tegen 7 stemmen verworpen.

Gevolg was dat op in de raadsvergadering van 23 september C.J. Eeltink en W.J. Kernkamp bedankten als wethouder van de gemeente, omdat zij meenden dat het verwerpen van het voorstel betekende dat de raad onvoldoende vertrouwen in hen stelde. In dezelfde vergadering kwam de vervulling van de twee wethoudersvacatures al aan de orde in de vorm van een stemming. Met 8 en 9 (van de 10) stemmen werden Eeltink en Kernkamp herbenoemd.

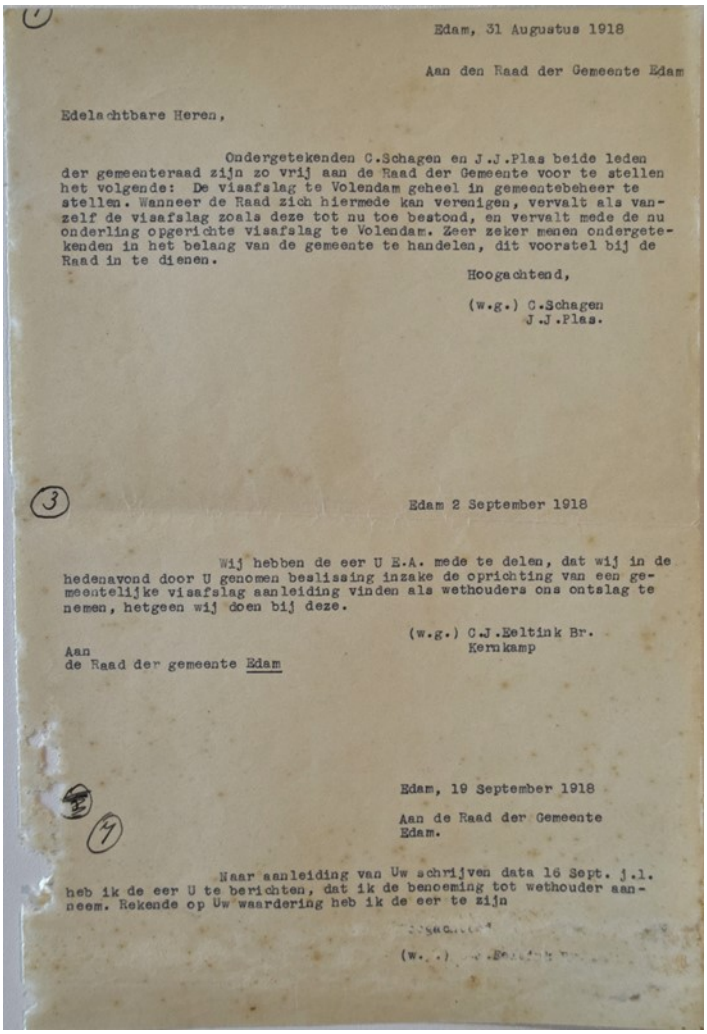

Edam, 31 Augustus 1918

Aan den Raad der Gemeente Edam

Edelachtbare Heren,

Ondergetekenden C.Schagen en J.J.Plas beide leden der gemeenteraad zijn zo vrij aan de Raad der Gemeente voor te stellen het volgende: De visafslag te Volendam geheel in gemeentebeheer te stellen. Wanneer de Raad zich hiermede kan verenigen, vervalt als vanzelf de visafslag zoals deze tot nu toe bestond, en vervalt mede de nu onderling opgerichte visafslag te Volendam. Zeer zeker menen ondergetekenden in het belang van de gemeente te handelen, dit voorstel bij de Raad in te dienen.

Hoogachtend,

(w.g.) C.Schagen
J.J.Plas.

(3)

Edam 2 September 1918

Wij hebben de eer U E.A. mede te delen, dat wij in de hedenavond door U genomen beslissing inzake de oprichting van een gemeentelijke visafslag aanleiding vinden als wethouders ons ontslag te nemen, hetgeen wij doen bij deze.

(w.g.) C.J.Eeltink Br.
Kernkamp

Aan
de Raad der gemeente Edam

Edam, 19 September 1918

Aan de Raad der Gemeente
Edam.

Naar aanleiding van Uw schrijven data 16 Sept. j.l. heb ik de eer U te berichten, dat ik de benoeming tot wethouder aanneem. Rekende op Uw waardering heb ik de eer te zijn

Afbeelding 1 van 4

Pagina uit de raadsstukken van de gemeente Edam gedateerd 31 augustus 1918.

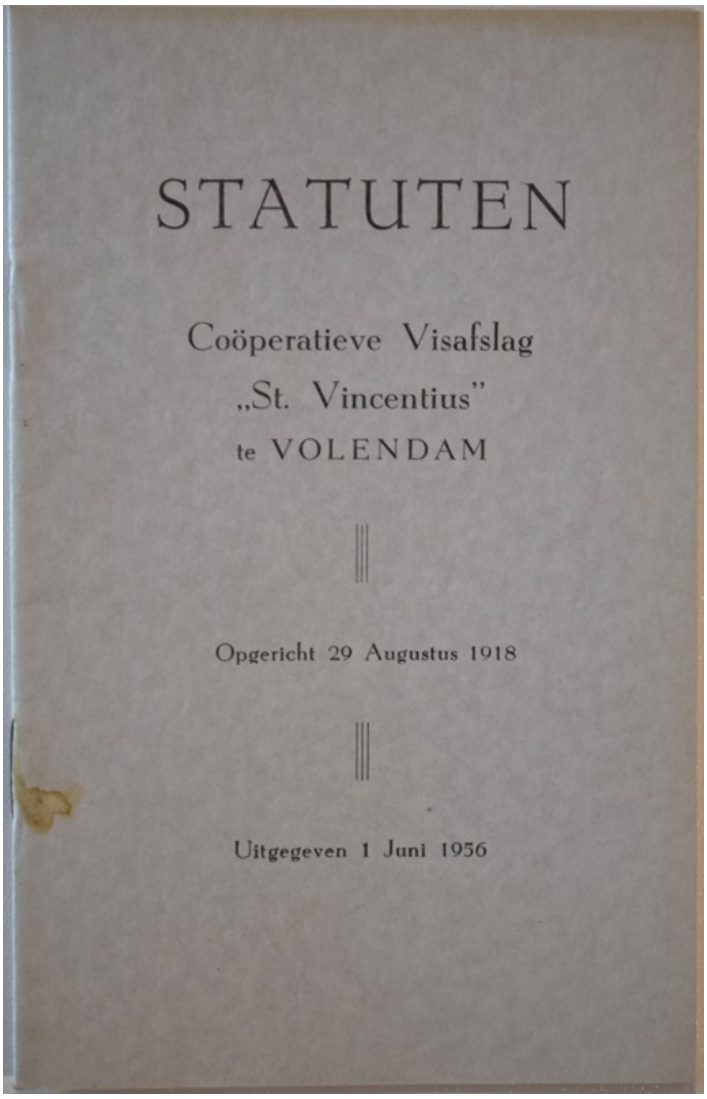

Afbeelding 2 van 4

Voorblad van de statuten van de Coöperatieve Visafslag 'St. Vincentius' te Volendam dd 1 juni 1956.

Vrijdag 10 oktober 1958

In geheim geboren

Gouden visafslag gebouwd op hechte Volendammer Gemeenschap

Vissers en venters vochten voor hun recht en tegen uitbuiting

Een Volendammer is een benijdenswaardig mens omdat hij leeft in een bijzondere gemeenschap, waarin ieder lid een integrerend onderdeel van het geheel is, zonder dat dit leidt tot een geestelijk waterhoofd of ziekelijke binding. Talloos zijn de voorbeelden uit heden en verleden om deze summiere aanduiding te bewijzen. Zeker is een van de bewijzen gelegen in de geschiedenis van de coöperatieve visafslagvereniging Sint-Vincentius, die zondag haar gouden feest gaat vieren. Geen feest van een kleine groep maar het feest waar heel de gemeenschap recht op heeft om mee te vieren, omdat heel de gemeenschap het mogelijk gemaakt heeft, dat tegen de achtergrond van armoede en bitter vissersbestaan zich een revolutie heeft voltrokken, die in wezen een brok super-socialisme is. Socialisme in de zin van gericht op de gemeenschap met uitschakeling van eigen belang en winst.

Toch zijn al de hierboven geschetste woorden te groot en te veel belast met verkeerde sentimenten, want de Volendammer vindt deze geschiedenis heel normaal. Hij vindt het vanzelfsprekend dat het zo gegaan is. Hij vindt het een doodgewone zaak, dat er een strijd is gevoerd, die op dat moment zijn weerga in Nederland van 1900 niet vond. Een revolutie. Een omverwerpen van een vals prestige en het nuchter stellen van een enkelvoudige waarheid. Wie werkt zal eten en niemand zal eten van een andermans werk.

„EDAM" DREIGDE MET 200 SOLDATEN

De vis is duur belast, kon de slagzin van rond 1900 geweest zijn. Te duur belast. Niemand zal twijfelen aan de offervaardigheid van de Volendammer maar hij is bepaald niet gek dat hij een ander gaat vetmesten ten koste van zichzelf. Dat deed hij toen niet en dat zal hij nooit doen.

Voordat deze strijd zich ontwikkelde, leefde de visser in een hechte samenleving. Men ving de vis, die nodig was voor al diegenen die haar konden gebruiken en men voorzag daarmede in zijn onderhoud. Reeds in 1650 werd er in Volendam vis verhandeld. De kopers kwamen naar Volendam om hun bestellingen te doen en de vis in te kopen.

Edam was er als de kippen bij om hier belasting van te heffen. Van elke tobbetje van een afslag waren vervorpen. Met medewerking van enige rijke ingezetenen kwam de visafslag tot stand, met eigen middelen. Dat er op de visafslag „Gemeentelijke" stond was een farce, want dit „gemeentelijk" was de vlag die de lading moest dekken. Niemand kon op eigen initiatief belasting gaan heffen. Wel de gemeente.

Nergens in de officiële stukken staat dat de raad de rekeningen nakeek. Wel werd het voorgesteld alsof, maar het gebeurde allemaal in comité-vergaderingen. De bemanten werden door B. en W. benoemd en er werd niets uit de kas genomen zonder medeweten van de raad.

Hier ontstond dus een figuur die in zichzelf twijfelachtig was, maar die naar buiten klok gaaf aandeed. Velen hebben dan ook de zijde van de gemeente Edam gekozen en nergens kan men met papieren in de hand bewijzen dat er vals spel gespeeld

GOUDEN VLOED UIT BEROEMD „POTJE"

Wanneer men over de visafslag spreekt dan komt men vanzelf op het beroemd geworden „potje". Een potje waarvan velen reeds geprofiteerd hebben en waarmee in alle stilte veel goed werk is verricht.

In de eerste veertig jaar van het bestaan is er een bedrag van f 73.663,— geschonken. In 1951 werd bepaald dat de winst zo laag mogelijk gehouden moest worden en dat de gehele winst naar de reserve moest vloeien. De reserve bedraagt nu f 83.000.

Aan de St.-Vincentiusbeurs werd f 20.852 geschonken, aan het ondersteuningsfonds f 10.876, aan de leden uitgekeerd f 6675, aan de kerk, f 7000 aan liefdadigheidsstichting f 5750, regeringsteunfonds f 3710, tegemoetkoming leden ziekenhuis f 3500, aan ventersfonds f 2400, aan jeugdwerk f 1950.

Giften van duizend gulden zijn geschonken aan het Fonds voor Operatieve hulp, de parochiële armen, niet nader te omschrijven liefdadige doeleinden, thuisfront en gezamenlijke Volendammer missionarissen.

Voorts schenkingen van f 400 tot f 600 aan de ijsclub, armen gasthuisfonds, fanfarekorps. Giften van f 200 tot f 400 aan Wijkverpleging en geestelijke fondsen. Giften van f 100 tot f 200 aan Landelijk comité Zuiderzee, comité werkverruiming, jeugdige werklozen, Oranje comité, Missievereniging, Actie Redt Volendam, Wil-Gele Kruis, Transportarbeidersbond en Neomisten comité.

Afbeelding 3 van 4

Krantenartikel uit 1958 ter gelegenheid van het 40 jarig bestaan van de Coöperatieve Visafslag.

Afbeelding 4 van 4

Portret van Hendrik Johan Calkoen die van 1883 tot 1918 burgemeester van Edam was.

huur van het bestaande gebouw
De bokkumhang van de Vincenius-beurs werd aanvankelijk provisorisch ingericht als coöperatieve afslag, maar aan het eind van het jaar verzochten voorzitter Kwakman en secretaris Zwarthoed de gemeenteraad om het oude afslaggebouw aan hun vereniging af te willen staan. ‘Zij zijn er bijzonder opgesteld dit gebouw te mogen aanvaarden, daar het zeer gunstig is gelegen en gerieflijk is ingericht’. De oude visafslag was een eenvoudige houten loods die tegen de dijk gebouwd was en waar de havensteiger achter langs liep.

Op 29 oktober 1918 behandelde de gemeenteraad het voorstel om de oude visafslag voor f 750,- per jaar aan de coöperatie te verhuren. De heren Plas en Schagen deden voorafgaand aan de stemming hierover nog een poging om opnieuw de oprichting van een gemeentelijke visafslag aan de orde te stellen. In de discussie die volgde vlogen voor- en tegenstanders elkaar persoonlijk in de haren en vielen harde woorden, waarbij de ‘zweep van de geestelijkheid van Volendam’ beschuldigd werd van pressie op het Volendammer raadslid Tuijp. Plas en Schagen moesten echter opnieuw bakzeil halen waarna het voorstel om de leegstaande visafslag aan de coöperatie te verhuren met ruime meerderheid werd aangenomen.

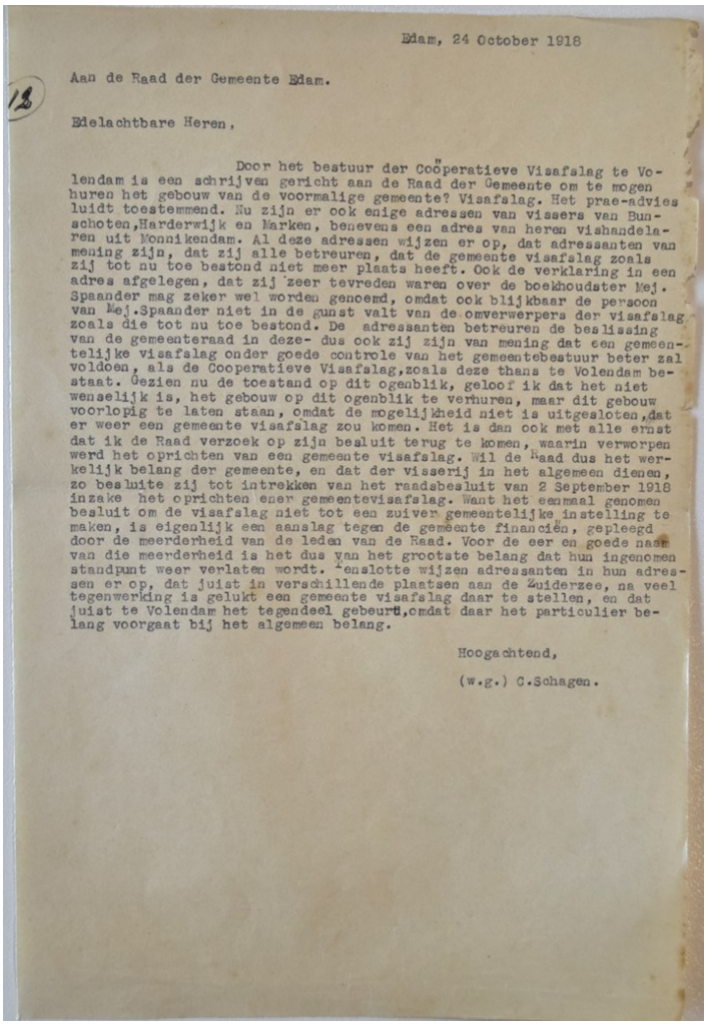

Edam, 24 October 1918

Aan de Raad der Gemeente Edam.

Edelachtbare Heren,

Door het bestuur der Coöperatieve Visafslag te Volendam is een schrijven gericht aan de Raad der Gemeente om te mogen huren het gebouw van de voormalige gemeente? Visafslag. Het prae-advies luidt toestemmend. Nu zijn er ook enige adressen van vissers van Bunschoten,Harderwijk en Marken, benevens een adres van heren vishandelaren uit Monnikendam. Al deze adressen wijzen er op, dat adressanten van mening zijn, dat zij alle betreuren, dat de gemeente visafslag zoals zij tot nu toe bestond niet meer plaats heeft. Ook de verklaring in een adres afgelegen, dat zij zeer tevreden waren over de boekhoudster Mej. Spaander mag zeker wel worden genoemd, omdat ook blijkbaar de persoon van Mej.Spaander niet in de gunst valt van de omverwerpers der visafslag zoals die tot nu toe bestond. De adressanten betreuren de beslissing van de gemeenteraad in deze- dus ook zij zijn van mening dat een gemeentelijke visafslag onder goede controle van het gemeentebestuur beter zal voldoen, als de Cooperatieve Visafslag,zoals deze thans te Volendam bestaat. Gezien nu de toestand op dit ogenblik, geloof ik dat het niet wenselijk is, het gebouw op dit ogenblik te verhuren, maar dit gebouw voorlopig te laten staan, omdat de mogelijkheid niet is uitgesloten,dat er weer een gemeente visafslag zou komen. Het is dan ook met alle ernst dat ik de Raad verzoek op zijn besluit terug te komen, waarin verworpen werd het oprichten van een gemeente visafslag. Wil de Raad dus het werkelijk belang der gemeente, en dat der visserij in het algemeen dienen, zo besluite zij tot intrekken van het raadsbesluit van 2 September 1918 inzake het oprichten ener gemeentevisafslag. Want het eenmaal genomen besluit om de visafslag niet tot een zuiver gemeentelijke instelling te maken, is eigenlijk een aanslag tegen de gemeente financiën, gepleegd door de meerderheid van de leden van de Raad. Voor de eer en goede naam van die meerderheid is het dus van het grootste belang dat hun ingenomen standpunt weer verlaten wordt. Tenslotte wijzen adressanten in hun adressen er op, dat juist in verschillende plaatsen aan de Zuiderzee, na veel tegenwerking is gelukt een gemeente visafslag daar te stellen, en dat juist te Volendam het tegendeel gebeurt,omdat daar het particulier belang voorgaat bij het algemeen belang.

Hoogachtend,

(w.g.) C.Schagen.

Krantenartikel uit 1958 ter gelegenheid van het 40 jarig bestaan van de Coöperatieve Visafslag.

Modernisering van de haven

Vanaf 1933 werd de haven gemoderniseerd. De vernieuwing van de visafslag was een onderdeel van deze plannen. *(lees verder...)*

een nieuwe kade en nieuwbouw van de visafslag
De voltooiing van de Afsluitdijk in 1932 betekende een grote verandering voor de visserij. Haring, ansjovis, bot en garnaal verdwenen en het accent kwam te liggen op de vangst van paling, snoekbaars en spiering.

In Volendam zag men de toekomst van de visserij niet somber in want in 1933 werden plannen gemaakt voor nieuwbouw van de visafslag aan de haven. De nieuwbouw was onderdeel van een groter moderniseringsproject. Dit project bestond verder uit de aanleg van een rijweg/kade met aan beide zijden een oprit onderlangs de IJsselmeerdijk, het slaan van een damwand, de aanleg van een aantal betontrappen en het uitbaggeren van de haven.

Gemeentewerken van Edam maakte hiervoor de tekeningen, stelde het bestek op en voerde de directie over de werkzaamheden. Van de aanbesteding van het werk, de uitvoering, betalingen en ingebruikname bleven in het archief geen stukken bewaard. Ook de bouwvergunning van de nieuwe afslag ontbreekt. Aangenomen mag worden dat in 1934 of kort daarna begonnen is met het werk en dat dit kort daarna voltooid werd. Door het Kadaster zijn de ruimtelijke veranderingen in maart 1936 op een hulpkaart vastgelegd. De oude visafslag werd afgebroken en het kantoortje verhuisde men naar Edam.

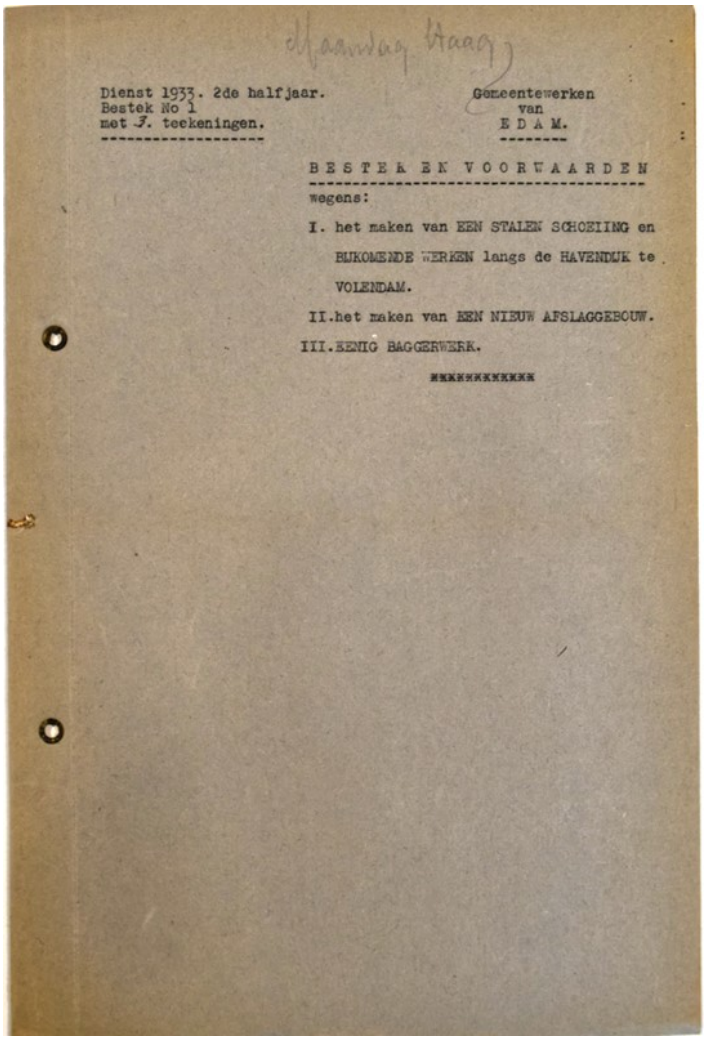

Dienst 1933. 2de halfjaar.
Bestek No 1
met 7. teekeningen.

Gemeentewerken
van
E D A M.

B E S T E K E N V O O R W A A R D E N

wegens:

I. het maken van EEN STALEN SCHEEIING en BIJKOMENDE WERKEN langs de HAVENDIJK te VOLENDAM.

II. het maken van EEN NIEUW AFSLAGGEBOUW.

III. EENIG BAGGERWERK.

Afbeelding 1 van 2

Voorblad van het Bestek en Voorwaarden mbt het moderniseren van de haven van Volendam. Opgesteld door Gemeentewerken van Edam in 1933. (Waterlands Archief)

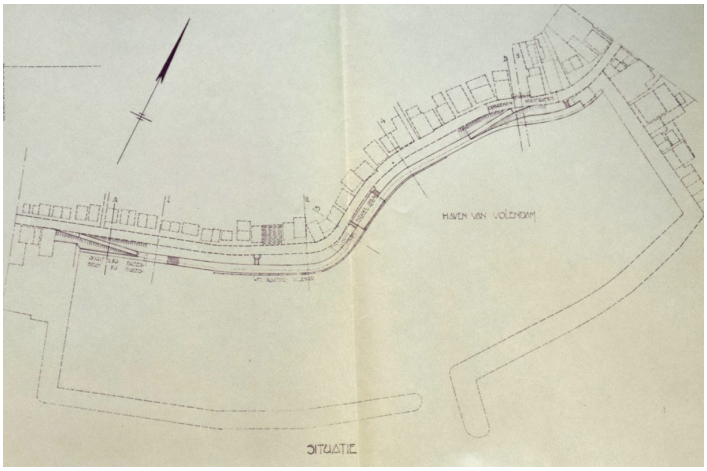

Afbeelding 2 van 2

Situatietekening zoals weergegeven op de plantekening uit 1933. Over de lengte van de hele haven is onderlangs de dijk een kade met twee opritten gesitueerd. (Waterlands Archief)

aangepast ontwerp
Nog tijdens of vlak na de aanbesteding moet het ontwerp van het nieuwe afslaggebouw gewijzigd zijn. Op de oorspronkelijke tekeningen was de vloer van het nieuwe gebouw enkele decimeters boven de kruin van de havendijk geprojecteerd. Het gerealiseerde gebouw is wat lager tegen de dijk aangezet en werd daardoor ook wat smaller. In de betonnen vloer moesten volgens bestek ijzeren profielbalken opgenomen worden, ondersteund door ijzeren kolommen die ter hoogte van de kade op een palenfundering met betonbalken kwamen te staan.
Van deze constructie is bij de uitvoering afgezien; in de betonnen vloer van de afslag zijn zeven betonbalken opgenomen die verbonden zijn met aangegoten betonnen kolommen.

het gebouw
De nieuwe afslag is gebouwd op een rechthoekige plattegrond en telt één bouwlaag en een zolder. Het geheel in hout opgetrokken gebouw staat op een betonnen onderbouw. De gevels zijn opgebouwd uit naaldhouten stijlen, afgewerkt met (horizontale) rabatdelen. Tussen de stijlen zijn vensters met naaldhouten kozijnen opgenomen. De beschoten gordingenkap wordt ondersteund door naaldhouten kapspanten met dubbele hanebalken en makelaars.

Er zijn twee delen te onderscheiden. Aan de noordzijde de visafslag met een zadeldak met de nok evenwijdig aan de dijk en aan de zuidzijde het kantoor met een haaks daarop georiënteerd zadeldak.

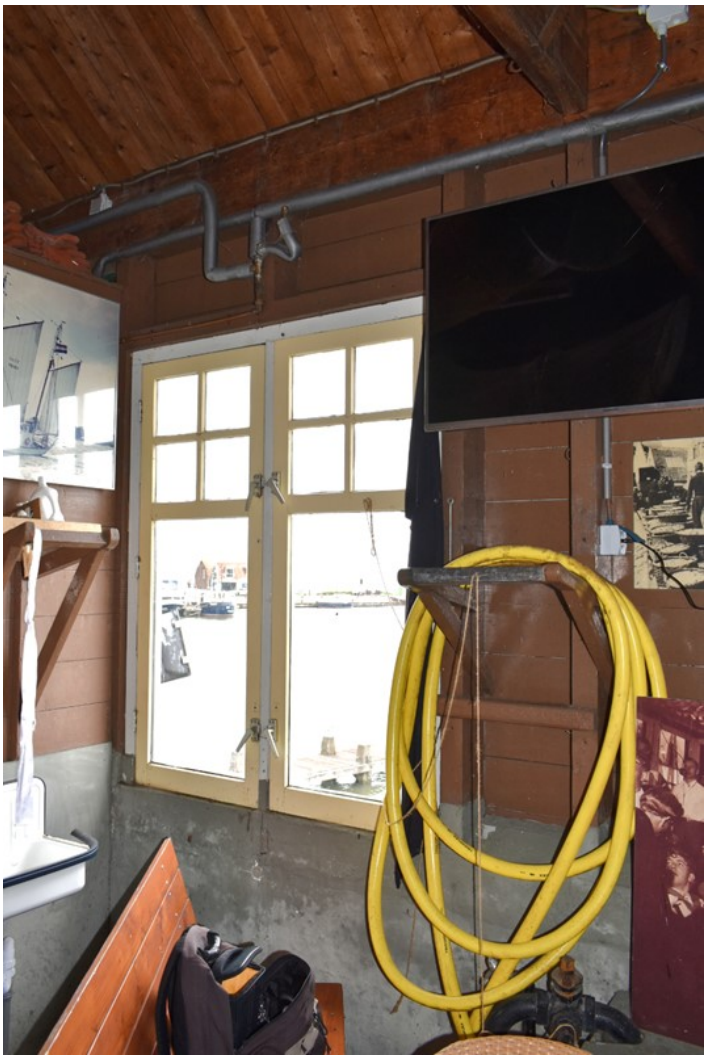

Afbeelding 1 van 2

De opbouw van de nieuwe visafslag is geheel in hout uitgevoerd die rust op een betonnen onderbouw.

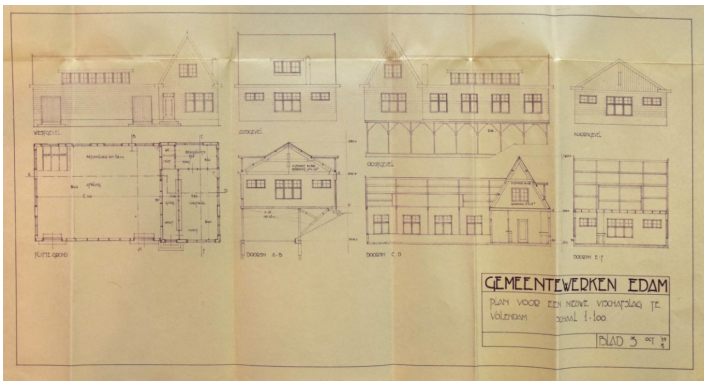

Afbeelding 2 van 2

Plantekening van de nieuwe visafslag behorend bij het bestek uit 1933. Het gebouw is niet geheel

volgens deze plannen uitgevoerd. De stalen ondersteuning is vervangen door beton en het gebouw zelf is wat lager geplaatst, waardoor het ook wat smaller uitgevoerd moest worden. (Waterlands Archief)

de visafslag
De geheel open ruimte van de visafslag is toegankelijk via twee trappen die naar brede schuifdeuren leiden. Aan de linker zijde is tegen de achtergevel een kleine toiletruimte gesitueerd. Volgens de redengevende omschrijving in het monumentenregister zou in de vloer een (hijs) luik opgenomen zijn. Dit is bij het veldwerk niet waargenomen. Op het dak staat een dakruiter met daarin een luiklok. Het kantoor heeft een eigen toegang vanaf de dijk. Oorspronkelijk stonden op de dakschilden van de visafslag langgerekte dakkapellen die voor extra daglicht zorgden. Van de oorspronkelijke indeling van de afslagruimte bleven geen gegevens bewaard. Tussen de beide schuifdeuren was een lage houten tribune geplaatst waar handelaren en venters voor het bieden plaats konden nemen. De aftekening van deze tribune tegen de gevel bleef onder de huidige tribune bewaard. De afslager zat tegenover de tribune op een vlonder in een met een houten schot afgezette ruimte. De te veilen vis kon via de beide schuifdeuren langs de tribune aan- en afgevoerd worden. In de ruimte zal ook een weegschaal gestaan hebben.

Afbeelding 1 van 8

Overzicht van het interieur van de visafslag in zuidelijke richting.

Afbeelding 2 van 8

Handelaren en venters poseren in de visafslag. Op deze foto uit 1947 is de oorspronkelijke tribune nog aanwezig, deze is later vervangen door de huidige, waarschijnlijk in combinatie met de introductie van een veilingklok met drukknopsysteem. (Nationaal Archief / Collectie Spaarnestad / HenkBlansjaar)

Afbeelding 3 van 8

Achter de huidige tribune bleven tegen de gevel nog enkele regels bewaard die waarschijnlijk onderdeel waren van de oorspronkelijke tribune.

Afbeelding 4 van 8

In de voorgevel zijn twee schuifdeuren aangebracht die met trappen met de straat verbonden zijn.

Afbeelding 5 van 8

Zicht op de veilingklok en de werkplek van de afslager vanaf de tribune.

Afbeelding 6 van 8

De afslager had zijn eigen ruimte tegenover de tribune die afgescheiden was met een laag houten schot.

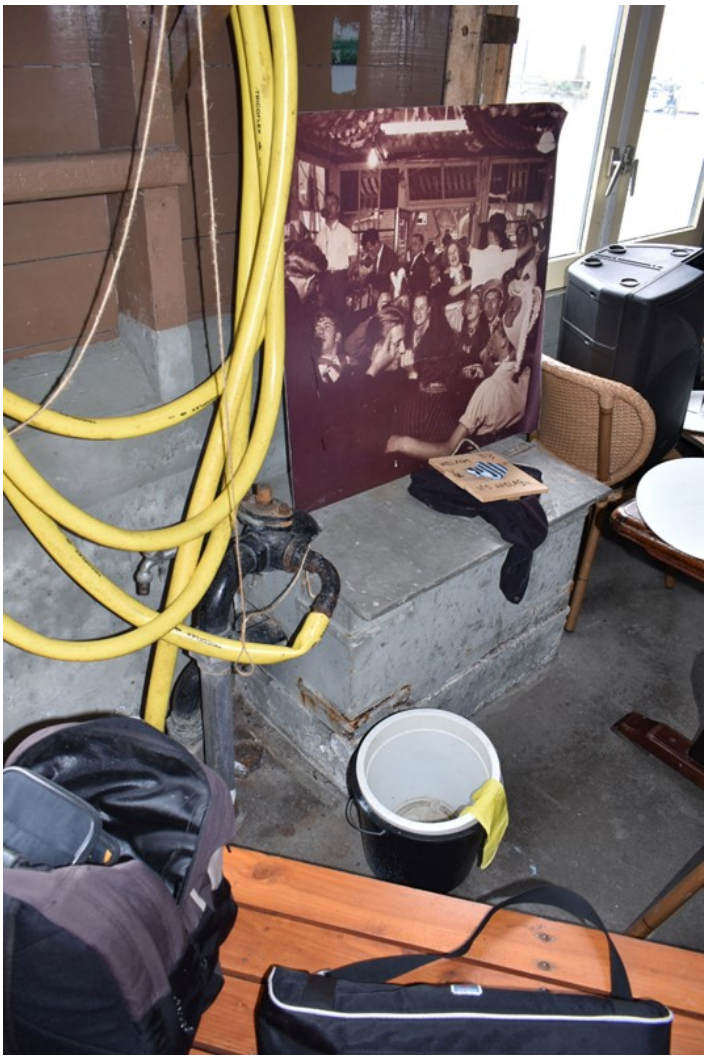

Afbeelding 7 van 8

Tegen de oostgevel is in een kist de aansluiting voor een waterpomp voor het schoonspoelen van de ruimte gemonteerd.

Afbeelding 8 van 8

In de noord-oosthoek van het gebouw is een eenvoudige toiletruimte uitgespaard.

het kantoor
Het kantoorgedeelte is ingedeeld met achter de deur een gang en rechts daarvan het kantoor. Tussen gang en kantoor is een balie met loketten opgenomen. De gang was tevens met een deur verbonden met de afslagruimte. Na de veiling kon aan de balie van het kantoor afgerekend worden en kregen de vissers de opbrengst uitbetaald.
Het achterste gedeelte van het kantoor (aan de havenzijde) was oorspronkelijk in gebruik als berging met aan de linker zijde een toilet en een telefooncel. Op de tekening staat naar de zolder boven het kantoor geen vaste trap getekend.

Afbeelding 1 van 3

In het kanoor staat nog de Lips brandkast die in gebruik was ten tijde van de visafslag.

Afbeelding 2 van 3

Overzicht van de loketten met daar onder inbouwkasten in de scheidingswand tussen de gang en het kantoor.

Afbeelding 3 van 3

Overzicht van de zolderruimte boven het kantoor.

Latere veranderingen

Na de Tweede Wereldoorlog werd in de afslag een veilingklok met drukknopsysteem geïnstalleerd. Nadat in de jaren ’90 van de vorige eeuw de visafslag zijn functie verloor, werd in het kantoor de havenmeester ondergebracht. In dezelfde tijd vonden enkele bouwkundige aanpassingen en moderniseringen plaats. *(lees verder...)*

veilingklok
Een belangrijke vernieuwing bij de veiling van vis was de plaatsing van een veilingklok met een drukknopsysteem in de jaren ’50 of ’60. De afslager kon vanaf zijn centrale positie de klok bedienen. Hij kon tevens beschikken over een eenvoudige omroepinstallatie waarvan een luidspreker boven de scheidingswand met de gang bewaard bleef. De klok werd geleverd door NV v/d Hoorn en Wouda uit Utrecht. Waarschijnlijk werd in dezelfde tijd ook de huidige tribune gerealiseerd. Om de bovenste zitplaatsen daarvan te kunnen gebruiken, was het wel noodzakelijk om van een kapspant de hanebalk een stukje te verplaatsen.

visafslag
In de jaren ’90 van de vorige eeuw verloor de visafslag zijn functie. De afslag kwam leeg te staan en in het kantoor werd de havenmeester ondergebracht. In deze periode vonden een aantal (ongedocumenteerde) aanpassingen en moderniseringen aan het gebouw plaats waarvan de belangrijkste hier onder genoemd worden.

- Rondom werden in de gevels de meeste ramen vervangen, ook de beide schuifdeuren van de afslag werden vernieuwd.
- De twee brede dakkapellen boven de veilingruimte werden verwijderd en vervangen door dakvensters.
- De betimmering van de topgevels werd vernieuwd.

Afbeelding 1 van 7

Overzicht van de later geplaatste tribune. Deze is sober en doelmatig uitgevoerd in merbou en triplex.

Afbeelding 2 van 7

Op de beide langsschilden van het dak van de afslag stonden oorspronkelijk brede dakkapellen. Deze zijn later vervangen door dakvensters.

Afbeelding 3 van 7

Van de buitenkozijnen zijn de meeste ramen vernieuwd.

Afbeelding 4 van 7

De schuifdeuren van de afslag zijn vernieuwd in tropisch hardhout.

Afbeelding 5 van 7

Veilingklok, geleverd door NV v/d Hoorn en Wouda uit Utrecht.

Afbeelding 6 van 7

Op de tribune zijn de oorspronkelijke drukknoppen en nummerplaatjes nog aanwezig.

Afbeelding 7 van 7

Overzicht van het bedieningspaneel van de afslager.

havenkantoor
De kantoorruimte werd grondig opgeknapt, maar omdat gegevens ontbreken over de bestaande situatie destijds is niet duidelijk welke veranderingen daarbij doorgevoerd werden. In ieder geval bleven de gang en de loketten met de bijbehorende onderkasten bestaan en werden de gang en de kantoorruimte geheel geschilderd. De werkzaamheden bestonden verder uit:

- het plaatsen van een trap naar de zolder.
- de realisatie van een berging onder de trap.
- het plaatsen van een aanrecht.
- het vernieuwen van de deur naar het kantoor.
- het maken/aanpassen van de inbouwkasten.
- het afwerken in houtnerfschilderwerk van de zolderbalklaag, (kast) deuren en lijstwerk.
- het afwerken met sponswerk van de lambrisering.
- het leggen van een nieuwe vloerafwerking

Afbeelding 1 van 4

Op de foto rechts de deur van de afslag naar de gang van het kantoor. De deur links geeft toegang tot de (later gerealiseerde berging) onder de trap.

Afbeelding 2 van 4

Overzicht van de gang van het kantoor. De trap is zeer waarschijnlijk later toegevoegd. Op de oorspronkelijke plantekening staat naar de zolder geen trap aangegeven.

Afbeelding 3 van 4

Overzicht van de gangwand met kasten en loketten in het kantoor. De ruimte is recentelijk geheel opnieuw geschilderd.

Afbeelding 4 van 4

Overzicht van één van de topgevels boven het havenkantoor. De gevelbeschieting is recentelijk vervangen.

Waardering

ontstaansgeschiedenis
In Volendam nam de gemeente in 1901 het initiatief tot oprichting van de Gemeentelijke Visafslag die op de huidige locatie verrees. De winsten van de afslag zouden ten goede komen aan de gemeenschap. In de volksmond werd de afslag echter al gauw ‘de gemene afslag’ genoemd. De Volendammers verdachten de burgemeester ervan de visafslag als privéonderneming te exploiteren en winsten in eigen zak te steken. Na herhaaldelijk tevergeefs bezwaar te hebben gemaakt, besloten de vissers in 1918 een eigen coöperatieve afslag op te richten. Deze zou geen winstoogmerk hebben en volledig in dienst staan van de gemeenschap.
Het oude gebouw van de Gemeentelijke Visafslag werd in combinatie met de aanleg van een moderne kade in 1934 vervangen door het huidige houten gebouw. In de jaren negentig heeft de visafslag zijn functie grotendeels verloren.

waardering
De haven van Volendam is tegenwoordig voor een groot deel in gebruik als recreantenhaven met de bijbehorende toeristische infrastructuur, een folkloristische hang naar het visserijverleden en natuurlijk verse vis. In de haven liggen nog enkele enkele historische visvaartuigen, aangevuld met plezierjachten. Wat nog resteert van de voormalige vissershaven is hoofdzakelijk het historische verhaal. De haven vormt nog wel een belangrijk onderdeel van de toeristische infrastructuur en de *branding* van het dorp. Samen met alle bijbehorende elementen vormt de haven een waardevol ensemble, met een centrale rol voor de visafslag.[1]

De cultuurhistorische waardering is onderverdeeld in een aantal deelwaardestellingen. Daarnaast worden de bouwfasering en de waardering visueel gepresenteerd op de afgebeelde faserings- en waarderingsplattegronden.

algemeen historische waarden en waarden vanuit de gebruikshistorie

- de afslag is van belang vanwege de herinnering aan en de verwijzing naar opkomst en ontwikkeling van de visserij in Volendam.
- de afslag is van belang als symbool van de emancipatie en de strijd voor economische verbetering van de Volendammer gemeenschap.
- de afslag is verder van algemeen historisch belang vanwege de opbouw, indeling, inrichting en meubilair die op tastbare wijze verwijzen naar het historische gebruik als veilinggebouw.

ensemblewaarden en stedenbouwkundige waarden

- De visafslag vervult een centrale rol in het historische havenensemble van het dorp Volendam.
- Het gebouw is van belang vanwege de situering tegen de IJsselmeerdijk, op een verhoging waar de in 1934 aangelegde kade onder doorloopt.

architectuurhistorische waarden

- Het gebouw is architectuurhistorisch en esthetisch van belang vanwege zijn sobere, functionele, zakelijk-expressionistische bouwstijl met gebruik van traditionele streekeigen elementen.
- De afwerking van de wanden en vloer van de afslagruimte (of eigenlijk het ontbreken daarvan) is van groot belang voor de authenticiteit van het gebouw.

bouwhistorische waarden

- Het gebouw is van belang vanwege de afleesbaarheid van de bouwgeschiedenis die een beperkte

gelaagdheid heeft en nog zeer goed afleesbaar is.
- Het gebouw is verder van belang voor de geschiedenis van de bouwtechniek vanwege de opzet als houten gebouw op een betonnen onderbouw, verhoogd aangelegd boven de loskade tegen de buitenzijde van de dijk.

Footnotes

1. ^ *Ontleend aan: Cultruurhistorische IJsselmeerbiografie Noord-Holland, RCE, Amersfoort 2017, p. 29 e.v.*

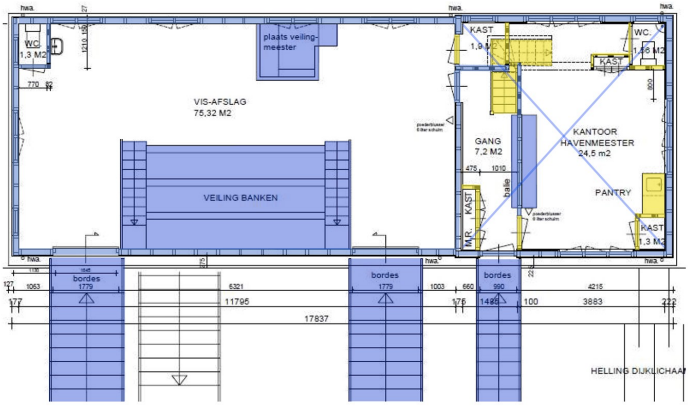

Afbeelding 1 van 2

Waarderingsplattegrond

Blauw: hoge monumentwaarde, van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het object.

Geel: indifferente monumentwaarde, van relatief weinig belang voor de structuur en/of de betekenis van het object.

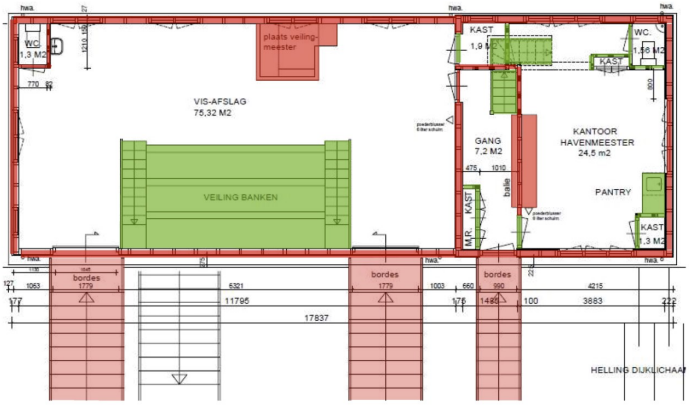

Afbeelding 2 van 2

Faseringplattegrond

Rood: nieuwbouw 1934

Groen: latere aanpassingen en veranderingen

aanbevelingen
Het antwoord op de vraag wat de gevolgen in cultuurhistorisch opzicht zouden zijn van thermische isolatie van de buitenschil kan niet beantwoord worden zonder eerst in te gaan op wat de mogelijkheden en beperkingen zijn van het gebruik van het gebouw in algemene zin.

Uit het onderzoek volgt dat de grootste waarden van de voormalige visafslag gelegen zijn in de bijdrage aan het havenensemble en de typologische gaafheid en zeldzaamheid als voormalig veilinggebouw. Het veilinginterieur bleef zowel wat betreft de indeling en afwerking van de ruimte als het authentieke en nog vrijwel complete interieur bijzonder gaaf bewaard en is daarmee zeer zeldzaam. De gebruikssporen van het historische gebruik zijn dus erg belangrijk voor dit rijksmonument.

Vanwege dit bijzondere gegeven is het onvermijdelijk dat niet ieder gebruik van de ruimte passend is. De historische betekenis en herkenbaarheid van het gebouw zit met name in de onderdelen die het gebouw tot een voormalige visafslag maken. Concreet zijn dit in het interieur de gecementeerde betonvloer, de sobere en utilitaire constructie en afwerking van de gevels en binnenwand en de open kapconstructie. Wat betreft de indeling en inrichting gaat het om de tribune, de plaats van de afslager en de veilingklok met de bijbehorende drukknop installatie.

thermische isolatie
Indien bij een passende herbestemming thermische isolatie aan de orde is, dan wordt aanbevolen om:

- voor de dakvlakken de mogelijkheid van isolatie aan de buitennzijde van het dakbeschot te onderzoeken.
- voor de gevels de mogelijkheid van isolatie tussen de stijlen en afwerking daarvan op terughoudende wijze met een eenvoudig materiaal te onderzoeken.
- aan de binnenzijde van de vensters voorzetbeglazing te plaatsen.
- isolatie van de betonvloer en de betonnen borstwering lijkt problematisch vanwege de wens om de constructie aan de binnen- en de buitenzijde in het zicht te laten en het risico van ongewenste koudebruggen bij gedeeltelijke isolatie aan de onderzijde.

toeristisch-museale functie
Vanwege het unieke karakter, de hoge cultuurhistorische waarde en de grote betekenis voor de geschiedenis en identiteit van het vissersdorp Volendam is het verder aan te bevelen om een toeristisch-museale functie voor de voormalige visafslag te overwegen. De afslag is gelegen in het hart van de toeristische infrastructuur van het dorp en zou zo een betekenisvolle bijdrage kunnen leveren aan de historische beleving van de verdwenen visserij.

Als referentie kan daarbij gedacht worden aan Museum BroekerVeiling in Broek op Langendijk waar in het oude veilinggebouw bezoekers kunnen beleven hoe de veiling van groenten vroeger verliep. Vergelijkbaar, maar niet in een historische setting is de Historische Tuin Aalsmeer, waar bloemen, planten en fruit via de veilingklok van de voormalige Aalsmeerse veiling Bloemenlust bij afslag verkocht worden.

Downloads

Bijlagen

Klik hieronder op de titel van een PDF of afbeelding om deze te bekijken/downloaden.

- bronnen-en-literatuur.pdf

Colofon

Visafslag in Volendam
bouwhistorische verkenning

ARCX-rapport 0975
x, y coordinaten: 133.835, 500.675

© ARCX monumentenzorg en cultuurhistorie, 15 juli 2020

Onderzoek
ARCX, monumentenzorg en cultuurhistorie
Bergstraat 41
6981DB Doesburg
www.arcx.nl
+31(0)313 650190
i.s.m. Belfort Bureau voor Cultuurhistorie en Monumenten, Doetinchem

Opdrachtgever
gemeente Edam-Volendam

Veldwerk
Peter Boer en Jacco Vromen

Rapportage
Peter Boer

ARCX aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.